

930 (39)

LagA

P

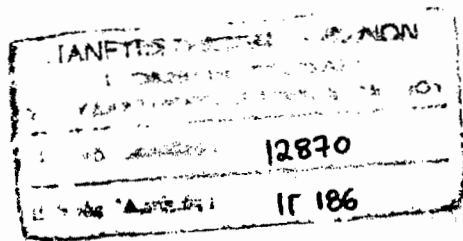
1997

bib=333648

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΟΙ

ΤΟΜΟΣ Α'
(4ος - 7ος αι.)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΝΑΚΗ

ΑΘΗΝΑ 1997

ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΜΕΔΙΟΛΑΝΩΝ

ΒΑΣΙΛΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΙ ΛΙΚΙΝΙΟΥ

Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 313, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Λικίνιος συναντήθηκαν στὸ Μεδιόλανο, ὅπου ὁ Λικίνιος ἐόρτασε τοὺς γάμους του μετὰ τὴν Κωνσταντία, τὴν ἑτεροθαλὴ ἀδελφὴ τοῦ Κωνσταντίνου. Στὴν ἴδια πόλιν, οἱ δύο συναυτοκράτορες συμφώνησαν νὰ υἱοθετήσουν μίαν κοινὴ θρησκευτικὴ πολιτικὴ ἔναντι τῶν χριστιανῶν· πολιτικὴ ἀνεξιθρησκίας καὶ θρησκευτικῆς ἐλευθερίας γιὰ ὅλους τοὺς ὑπηκόους τους. Ἡ συνάντησή τους διακόπηκε, ὅμως, ἀπὸ τὴν εἶδηση ὅτι ὁ καίσαρας Μαξιμῖνος, ποὺ κανονικὰ τελοῦσε ὑπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ Αὐγούστου Λικινίου, εἶχε περάσει μετὰ τὰ στρατεύματά του στὴ Μικρὰ Ἀσία, διεκδικώντας τὴν κυριαρχία ὀλόκληρης τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Λικίνιος τότε προχώρησε ἀνατολικά μετὰ τὰ δικά του στρατεύματα καὶ μετὰ ἀπὸ μίαν ἀποφασιστικὴ μάχη στὴν Ἀδριανούπολη, στὶς 30 Ἀπριλίου τοῦ 313, ὑποχρέωσε τὸν σφετεριστὴ Μαξιμῖνο νὰ ὀπισθοχωρήσει στὴ Μικρὰ Ἀσία. Στὴ συνέχεια, ὁ Λικίνιος μῆκε θριαμβευτὴς στὴ Νικομήδεια, ἀπ' ὅπου προηγουμένως εἶχε περάσει ὁ ἡττημένος Μαξιμῖνος, καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν Καππαδοκία. Τὸ τέλος τοῦ Μαξιμῖνου ἦταν τραγικόν· κατέφυγε στὴν Ταρσό καὶ στὴ διάρκεια τῆς πολιορκίας τῆς πόλης, τὸν Ἰούλιο τοῦ 313, αὐτοκτόνησε. Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν του, ὁ Λικίνιος ἐξέδωσε στὶς 15 Ἰουνίου στὴ Νικομήδεια ἕνα διάταγμα, μετὰ τὸ ὁποῖο γνωστοποιῶσε στοὺς ὑπηκόους του ὅτι ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τὸν Κωνσταντῖνο εἶχαν ἀποφασίσει στὸ Μεδιόλανο νὰ ἀναγνωρίσουν στοὺς χριστιανούς τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας εἰς ὅ,τι ἀφοροῦσε τὴν τέλεση τῶν θρησκευτικῶν τους καθηκόντων.

Τὸ διάταγμα τοῦ Λικινίου πρὸς τὸν διοικητὴ τῆς Βιθυνίας εἶναι γενικὰ γνωστὸ ὡς «διάταγμα τοῦ Μεδιολάνου». Ὅρισμένοι μάλιστα μελετητὲς παλαιότερα ὑποστήριξαν ὅτι τὸ κείμενο ποὺ μᾶς διασώζει ὁ Εὐσέβιος (καὶ ὁ Λακτάντιος στὰ λατινικά) ἀποτελεῖ ἀντίγραφο τοῦ διατάγματος ποὺ ἐξέδωσαν ἀπὸ κοινοῦ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Λικίνιος τὸν χειμῶνα τοῦ 313 στὸ

Μεδιόλανο. Ωστόσο, όλες οι ένδειξεις μάς οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ένα τέτοιο διάταγμα ποτέ δεν εκδόθηκε στο Μεδιόλανο το 313, άποψη που διατύπωσε και υποστήριξε για πρώτη φορά ο Otto Seeck.¹⁵ Συνακόλουθα ή έρευνα δέχεται σήμερα ότι το κείμενο τής επιστολής του Λικινίου προς τον διοικητή τής Βιθυνίας δεν είναι παρά το αντίγραφο τής επιστολής, που στάλθηκε προς τους διοικητές των επαρχιών τής Ανατολής, με νέες οδηγίες και διαταγές σχετικά με τη μεταχείριση των χριστιανών. Οι έντολες αυτές κρίθηκαν αναγκαίες, γιατί ο Μαξιμίνος προφανώς δεν τηρούσε στις επαρχίες του τους όρους τής ανεξιθρησκίας που προέβλεπαν άλλα προγενέστερα διατάγματα. Το κείμενο που μάς παραδίδει ο Λακτάντιος διασώζει το διάταγμα, όπως αυτό δημοσιεύτηκε στη Νικομήδεια τον Ιούνιο του 313 (De mortibus persecutorum, XLVIII, 2 κ.έ.). Το κείμενο του Εύσεβίου αποτελεί μετάφραση του ίδιου κειμένου από τα λατινικά, όπως ακριβώς κυκλοφόρησε στην Καισάρεια τής Παλαιστίνης. Οι διαφορές ανάμεσα στα δύο κείμενα είναι ελάχιστες και περιρίζονται κυρίως στον τρόπο που αποδόθηκε το πρωτότυπο στην ελληνική γλώσσα.

Με το διάταγμα αυτό κατοχυρώθηκε η άρχη τής θρησκευτικής ελευθερίας στο γενικότερο πλαίσιο τής πλήρους ανεξιθρησκίας. Επιπλέον, όριστηκε να επιστραφούν στις εκκλησίες τα κτίσματα και η κινητή τους περιουσία, είτε αυτά είχαν δημευτεί από το δημόσιο είτε είχαν δοθεί σε ιδιώτες. Σε αντίθεση μάλιστα με το διάταγμα του 311, που δικαιολογούσε τους διωγμούς και τη λογική που τους επέβαλε, το διάταγμα του 313 δεν επιχειρούσε τη δικαίωσή τους.¹⁶

Το κείμενο τής επιστολής του Λικινίου είναι γραμμένο στο πνεύμα ενός παλαιότερου διατάγματος, με το οποίο, στις 30 Απριλίου του 311, είχε δοθεί στους χριστιανούς το δικαίωμα να ασκούν ελεύθερα και άκώλυτα τα τής λατρείας τους, υπό τον όρο να μην διαταράσσεται η δημόσια τάξη. Πρόκειται για το διάταγμα του Γαλερίου, το οποίο είχαν υιοθετήσει και συνοπογράψει οι δύο άλλοι συνάρχοντες, ο Κωνσταντίνος και ο Λικίνιος.¹⁷ Το διάταγμα

15. O. Seeck, «Das sogenannte Edikt von Mailand», *Zeitschrift für katholische Theologie* 12 (1891) 381-386· βλ. επίσης και M. V. Anastos, «The Edict of Milan (313). A Defence of its Traditional Authorship and Designation», *REB* 25 (1967) 13-41.

16. H. Dörries, «Das Selbstzeugnis Kaiser Konstantins», *Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philologisch-historische Klasse* 3, 34, Göttingen 1954, 227-232.

17. Το κείμενο του διατάγματος μάς παραδίδεται από τον Εύσεβιο, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, IX, 10, 7-11, Schwartz, 361-363.

αυτό έθετε τέλος στο κύμα των διωγμών, που με δική του πρωτοβουλία είχε έγκαινιάσει πριν από μία περίπου δεκαετία ο Γαλέριος. Οι διωγμοί του Γαλερίου στο ανατολικό κράτος χρονολογούνται ήδη από τις 23 Φεβρουαρίου του 303, αλλά, όπως φαίνεται, οι θρησκευτικές διατάξεις κατά των χριστιανών είχαν περιοριστεί κυρίως στις ανατολικές επαρχίες και την Αφρική. Ο Εύσεβιος, πάντως, έζησε τους διωγμούς στην Παλαιστίνη από το 306 έως το 311. Χωρίς την ενεργό συμμετοχή και την υποστήριξη του Κωνσταντίου Χλωρού και των άλλων συναυτοκρατόρων τής Δύσης, όπως και του Κωνσταντίνου και του Μαξεντίου αργότερα, οι διωγμοί κατά των χριστιανών απέτυχαν παταγωδώς. Βλέποντας την αναποτελεσματικότητα τής θρησκευτικής του πολιτικής και βρισκόμενος στα πρόθυρα του θανάτου, ο Γαλέριος δημοσίευσε το 311 το διάταγμα τής ανεξιθρησκίας, με το οποίο επέτρεπε στους χριστιανούς να ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα ελεύθερα. Το δικαίωμα αυτό, ωστόσο, το απέλαμβαναν ήδη οι χριστιανοί τής Ιταλίας, τής Γαλατίας, τής Ισπανίας και τής Βρετανίας, δηλαδή όσοι ζούσαν στην επικράτεια του Κωνσταντίνου, του Λικινίου και του Μαξεντίου. Με το ίδιο διάταγμα ο Γαλέριος θέσπιζε την απόδοση στους χριστιανούς των περιουσιών τους που είχαν δημευτεί κατά την περίοδο των διωγμών. Το διάταγμα δημοσιεύτηκε υπό μορφή επιστολής προς τους επαρχιακούς διοικητές και τοιχοκολλήθηκε στη Νικομήδεια στις 30 Απριλίου του 311:

...τούτο το διάταγμα προτεθῆναι ένομοθετήσαμεν, ίνα πάσιν δήλον γένηται έξεΐναι τούτοις οΐτινες ταύτην την αίρεσιν και την θρησκείαν μετιέναι βούλονται, εκ ταύτης τής δωρεάς τής ημετέρας, καθώς εκαστος βούλεται ή ήδέα αυτώ έστιν, ούτως προσιέναι τη θρησκεία ταύτη ήν εξ έθους θρησκεύειν ειλετο. και τα κυριακά δε τα οικεία όπως κατασκευάζοιεν, συγκεχώρηται. ίνα μέντοι και μειζων γένηται ή ημετέρα δωρεά, και τούτο νομοθετήσαι κατηξιώσαμεν, ίνα εΐ τινες οικία και χωρία <α> του δικαίου του των Χριστιανών προ τούτου έτύγχανον οντα... ταύτα πάντα εις το αρχαίον δίκαιον των χριστιανών ανακληθῆναι εκελεύσαμεν...¹⁸

18. Ο.π., IX, 10, 10-11, 362-363.

bib=166002

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΙΑΜΑΚΗ, Δρ Θ.

ΕΞΩΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΧΡΙΣΤΟ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΘΩΣ»

ΑΘΗΝΑΙ

2000

Καί τὰ δυὸ διατάγματα τοῦ Κωνσταντίνου διασφύζονται τόσο στὸ λατινικὸ πρωτότυπὸ τους ἀπὸ τὸ Λακτάντιο¹ ὅσο καὶ στὴν περίπου ταυτόχρονη ἑλληνικὴ μετάφρασι τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας². γι' αὐτὸ ἡ ἀuthenticότητά τους εἶναι ὑπεράνω κάθε ὑποψίας. ἐπειδὴ πρῶτον οἱ ἀρχαῖοι μετέφραζαν πρὸ ἐλεύθερα ἀπὸ μᾶς, καὶ δεύτερον τὰ δυὸ κείμενα μετὰ τὴ μετάφρασί τους εἶχαν στὶς δύο γλώσσες τελείως ἀνεξάρτητη χειρόγραφη παράδοσι, ἀνάμεσα στὰ πρωτότυπα καὶ στὶς μεταφράσεις ὑπάρχουν μερικὲς ἐπουσιώδεις διαφορῆς. ἡ μόνη κάπως σοβαρὴ διαφορὰ στὸ διάταγμα τοῦ Μεδιολάνου εἶναι ὅτι ἀπὸ τὸ λατινικὸ πρωτότυπο ἀπουσιάζει ὁ πρόλογος, ποῦ εἶναι σὲ ἔκτασι τὸ ἓνα δέκατο τοῦ συνόλου. αὐτὸ ὅμως ὀφείλεται στὸ ὅτι ὁ Λακτάντιος, λόγῳ τῆς συντομίας τοῦ ἔργου του *De mortibus persecutorum*, ἔκρινε ὅτι δὲν χρειαζοῦνται νὰ παραθέσῃ καὶ τὸν πρόλογο. λόγῳ τῶν διαφορῶν ἐδῶ παραθέτω καὶ μεταφράζω χωριστὰ καὶ τὰ πρωτότυπα καὶ τὶς μεταφράσεις.

Τοῦ Κωνσταντίνου ὑπάρχουν καὶ πολλὰ ἄλλα κείμενα, ποῦ ἀναφέρονται στοὺς Χριστιανούς, ἀλλὰ σὰν ἐξωχριστιανικὰ παραθέτω μόνο αὐτὰ τὰ δύο.

α'. Διάταγμα Γαλερίου - Κωνσταντίνου - Λικινίου (Lactantius)

<Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Γαλέριος
Βαλέριος Μαξιμιανός...>

<Καὶ Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Φλάβιος
Βαλέριος Κωνσταντίνος...>

<Καὶ Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Βαλέριος
Λικινιανός Λικίνιος...>

<Στοὺς ὑπάρχοντες τῶν ἐπαρχιῶν
τους. Χαιρετε.>

4. *Inter cetera quae pro reipublicae semper commodis atque utilitate disponimus, nos quidem volueramus antehac iuxta leges veteres et publicam disciplinam Romanorum cuncta corrigere atque id providere ut etiam*

4. Ἐνάμεσα στὶς ἄλλες ἀποφάσεις ποῦ ἐκδίδουμε πάντοτε γιὰ τὸ καλὸ καὶ τὴν ὠφέλεια τῆς πολιτείας, ἐμεῖς βέβαια θελήσαμε κατ' ἀρχὴν ν' ἀποκαταστήσουμε τὰ πάντα σύμφωνα μὲ τοὺς ἀρχαίους νόμους καὶ

1. Lactantius, *Mort.*, 34-48. βλ. Γλαβίναν, 221-3.

2. Εὐσεβίος, Ἔκ. ἱστ. 8.17,3-10· 10,5,2-14.

Christiani, qui parentum suorum reliquerant sectam ad bonas mentes redirent. 5. siquidem eadem ratione tanta eosdem Christianos voluntas invasisset, et tanta stultitia occupasset, ut non illa veterum instituta sequerentur, quae forsitan primum parentes eorumdem constituerant: sed pro arbitrio suo atque ut hisdem erat libitum ita sibi leges facerent quas observarent et per diversa varios populos congregarent. 6. denique cum eiusmodi nostra iussio extitisset ut ad veterum se instituta conferrent multi periculo subiugati multi etiam deturbati sunt; 7. atque cum plurimi in proposito perseverarent ac videremus nec diis eosdem cultum ac religionem debitam exhibere nec Christianorum Deum observare contemplatione mitissimae nostrae clementiae intuentes et consuetudinem sempiternam qua solemus cunctis hominibus veniam indulgere promptissimam in his quoque indulgentiam nostram credidimus porrigendam; ut denuo sint Christiani et conventicula sua componant ita ut ne quid contra disciplinam agant. alia autem epistola iudicibus significaturi sumus, quid debent observare. 8. unde iuxta hanc indulgentiam nostram debebunt Deum suum orare pro salute nostra et republicae ac sua ut undique versum respublica perstet incolumis et securi

3. *Publica disciplina Romanorum* (= ἔθνικὴ παιδεία τῶν Ῥωμαίων), κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Εὐσεβίου δημοσίᾳ ἐπιστήμῃ τῶν Ῥωμαίων, λέγεται ἡ κρατικὴ πατροπαράδοτη εἰδολογιατικὴ θρησκεία.

4. Ἀρχίζει ἡ διπλωματικὴ ἀπειλὴ.

τὴν ἔθνικὴν παιδείαν τῶν Ῥωμαίων³ καὶ νὰ φροντίσουμε, ὥστε οἱ Χριστιανοὶ ποὺ ἐγκατέλειψαν τὴν θρησκευτικὴν ἐπιλογὴν τῶν γονέων τους νὰ ἐπιστρέψουν στὴν καλὴν γνώμην. 5. ἐπειδὴ ὁμοίως ἀπὸ κάποιον λογιισμό (τους) τοῖς κυρίευσεν ἓνα τόσο μεγάλο πείσμα καὶ μιὰ τόσο μεγάλη παραφροσύνη, ὥστε νὰ μὴν ἀκολουθοῦν τὰ καθιερωμένα τῶν παλαιῶν, τὰ ὁποῖα ἴσως στὴν ἀρχὴ τοῖς δίδασξαν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ γονεῖς των, ἀλλὰ νὰ ἐπινοήσουν γιὰ τὸν ἑαυτό τους καὶ νόμους κατὰ τὸ θέλημά τους καὶ ὅπως τοῦ ἐρχόταν τοῦ καθενός, καὶ νὰ τοῖς τηροῦν καὶ νὰ συγκεντρώουν διάφορα πλήθη σὲ διαφόρους χώρους, 6. στὸ τέλος, ὅταν ἐκδώσαμε ἓνα τέτοιο διάταγμα, νὰ ἐπιστρέψουν δηλαδὴ στίς παραδόσεις τῶν ἀρχαίων, πολλοὶ μὲν εἰσήχθησαν σὲ δίκην, πολλοὶ δὲ πιέστηκαν νὰ εἰσαχθοῦν. 7. καὶ ὅταν πάρα πολλοὶ παρέμειναν ἐπίμονα στὴν γνώμην τους, καὶ βλέπαμε ὅτι δὲν προσέφεραν τὴν ὀφειλόμενη λατρεία καὶ προσκίνησι στοὺς θεοὺς, οὔτε στὸ θεὸ τῶν Χριστιανῶν ἔδιναν σημασίαν⁴, κάνοντας χρῆσι τῆς πραότητος καὶ ἐπιεικείας μας, κρίναμε ὅτι τὴν παντοτινὴν μας συνήθειαν νὰ χαρίζουμε συγχώρησι σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους πρέπει μ' ὅλην μας τὴν καρδίαν νὰ τὴν ἐπεκτείνουμε καὶ σ' αὐτοὺς, γιὰ νὰ ξαναγίνουν τοῦλάχιστο Χρι-

vivere in sedibus suis possint.

Ἀυτοκράτωρ Καῖσαρ Γαλέριος Οὐαλέριος Μαξιμιανὸς ἀνίκητος Σεβαστός, ἀρχιερεὺς μέγιστος, Γερμανικὸς μέγιστος, Αἰγυπτιακὸς μέγιστος, Θηβαϊκὸς μέγιστος, Σαρματικὸς μέγιστος πεντάκις, Περσῶν μέγιστος δὶς, Κάρπων μέγιστος ἐξάκις, Ἀρμενίων μέγιστος, Μήδων μέγιστος, Ἀδιαβηνῶν μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ εἰκοστόν, αὐτοκράτωρ τὸ ἑνεακαιδέκατον, ὑπατος τὸ ὄγδοον, πατὴρ πατρίδος, ἀνθύπατος.

2. Καὶ Ἀυτοκράτωρ Καῖσαρ Φλαύιος Οὐαλέριος Κωνσταντῖνος εὐσεβῆς εὐτυχῆς ἀνίκητος Σεβαστός, ἀρχιερεὺς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας, αὐτοκράτωρ τὸ πέμπτον, ὑπατος, πατὴρ πατρίδος, ἀνθύπατος.

3. καὶ Ἀυτοκράτωρ Καῖσαρ Οὐαλέριος Λικινιανὸς Λικίνιος εὐσε-

στιανοὶ καὶ νὰ ῥυθμίσουν τὰ συνακτήριά τους⁵ ἔτσι, ὥστε νὰ μὴν κáνουν τίποτε ἐχθρικό πρὸς τὴν πατροπαράδοτην παιδείαν (= θρησκείαν). μὲ ἄλλη ἐπιστολὴ θὰ ἐξηγήσουμε στοὺς δικαστὰς ποιά τακτικὴ πρέπει νὰ τηροῦν. 8. ἔτσι σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν δικὴν μας συγχώρησι καὶ παραχώρησι θὰ ὀφείλουν νὰ προσεύχωνται στὸ θεὸν τοὺς νὰ φυλάγῃ ἑμᾶς καὶ τὴν πολιτείαν καὶ αὐτοὺς, ὥστε μὲ κάθε τρόπο καὶ ἡ πολιτεία νὰ διατηρηθῇ ἀκέραη καὶ αὐτοὶ νὰ μποροῦν νὰ ζοῦν ἀμέριμνοι στὰ σπίτια τους.

Ἀυτοκράτωρ Καῖσαρ Γαλέριος Βαλέριος Μαξιμιανὸς ἀνίκητος Σεβαστός, μέγιστος ἀρχιερεὺς, μέγιστος Γερμανικὸς, μέγιστος Αἰγυπτιακὸς, μέγιστος Θηβαϊκὸς, πέντε φορές μέγιστος Σαρματικὸς, δὶς φορές μέγιστος Περσῶν, ἕξ φορές μέγιστος Κάρπων, μέγιστος Ἀρμενίων, μέγιστος Μήδων, μέγιστος Ἀδιαβηνῶν, εἴκοσι χρόνια δήμαρχος, δεκαεννιά χρόνια αὐτοκράτωρ, ὄχτώ χρόνια ὑπατος, πατὴρ πατρίδος, ἀνθύπατος.

2. Καὶ Ἀυτοκράτωρ Καῖσαρ Φλαύιος Βαλέριος Κωνσταντῖνος εὐσεβῆς εὐτυχῆς ἀνίκητος Σεβαστός, μέγιστος ἀρχιερεὺς, δήμαρχος, πέντε χρόνια αὐτοκράτωρ, ὑπατος, πατὴρ πατρίδος, ἀνθύπατος.

3. Καὶ Ἀυτοκράτωρ Καῖσαρ Βαλέριος Λικινιανὸς Λικίνιος εὐσεβῆς

5. *Conventicula* (= συνακτήρια), κατὰ τὸν Εὐσεβίον, οἶκοι ἐν οἷς συνήγοντο (οἱ Χριστιανοὶ), λέγονται οἱ χώροι ἐκκλησιασμοῦ τῶν Χριστιανῶν, ποὺ τότε δὲν λέγονταν ποτὲ νοαί.

βῆς εὐτυχῆς ἀνίκητος Σεβαστός, ἀρχιερεῖς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ τέταρτον, αὐτοκράτωρ τὸ τρίτον, ἕπατος, πατήρ πατρίδος, ἀνθύπατος.

Ἐπαρχιώταις ἰδίοις χαίρειν.

4. Μεταξὺ τῶν λοιπῶν, ἅπερ ὑπὲρ τοῦ χρησίμου καὶ λυσιτελοῦς τοῖς δημοσίοις διατυπώμεθα, ἡμεῖς μὲν βεβουλήμεθα πρότερον κατὰ τοὺς ἀρχαίους νόμους καὶ τὴν δημοσίαν ἐπιστήμην τὴν τῶν Ῥωμαίων ἅπαντα ἐπανορθώσασθαι καὶ τούτου πρόνοιαν ποιήσασθαι ἵνα καὶ οἱ Χριστιανοί, οἵτινες τῶν γονέων τῶν ἑαυτῶν καταλελοίπασιν τὴν αἴρεσιν, εἰς ἀγαθὴν πρόθεσιν ἐπανεέλθωσιν. 5. ἐπεὶ περὶ τινὶ λογισμῷ τοσαύτη αὐτοὺς πλεονεξία κατελήφει ὡς μὴ ἐπεσθαι τοῖς ὑπὸ τῶν πάλαι καταδειχθεῖσιν, ἅπερ ἴσως πρότερον καὶ οἱ γονεῖς αὐτῶν ἦσαν καταστήσαντες, ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτῶν πρόθεσιν καὶ ὡς ἕκαστος ἐβούλετο, οὕτως ἑαυτοῖς καὶ νόμους ποιῆσαι καὶ τούτους παραφυλάσσειν καὶ ἐν διαφόροις διάφορα πλῆθη συνάγειν. 6. τοιγαροῦν τοιοῦτου ἕφ' ἡμῶν προσταγμάτων παρακολουθήσαντος ὥστε ἐπὶ τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κατασταθέντα ἑαυτοῖς μεταστήσαιεν, πλεῖστοι μὲν κινδύνῳ ὑποβληθέντες, πλεῖστοι δὲ παραχθέντες παντοίους θανάτους ὑπέφερον. 7. καὶ ἐπειδὴ τῶν πολλῶν τῇ αὐτῇ ἀπονοία διαμενόντων ἐωρώμεν μῆτε τοῖς θεοῖς τοῖς ἐπουρανίοις τὴν ὀφειλομένην θρησκείαν προσάγειν αὐτοῖς μῆτε τῷ τῶν Χριστιανῶν προσέχειν, ἀφο-

εὐτυχῆς ἀνίκητος Σεβαστός, μέγιστος ἀρχιερεῖς, τέσσαρα χρόνια δημαρχος, τρία χρόνια αὐτοκράτωρ, ἕπατος, πατήρ πατρίδος, ἀνθύπατος.

Στοιὺς ὑπηκόους τῶν ἐπαρχιῶν τοὺς Χαίρετε.

4. Ἀνάμεσα στὶς ἄλλες ἀποφάσεις ποὺ ἐκδίδουμε πάντοτε γιὰ τὸ καλὸ καὶ τὴν ὠφέλεια τῆς πολιτείας ἡμεῖς βέβαια θελήσαμε κατ' ἀρχὴν ν' ἀποκαταστήσουμε τὰ πάντα σύμφωνα μὲ τοὺς ἀρχαίους νόμους καὶ τὴν ἐθνικὴ παιδεία τῶν Ῥωμαίων καὶ νὰ φροντίσουμε, ὥστε καὶ οἱ Χριστιανοί, ποὺ ἐγκατέλειψαν τὴ θρησκευτικὴ ἐπιλογή τῶν γονέων τοὺς, νὰ ἐπιστρέψουν στὴν καλὴ γνώμη. 5. ἐπειδὴ ὁμως ἀπὸ κάποιον λογισμό (τοὺς) τοὺς κυριέυσε ἕνα τόσο μεγάλο πείσμα, ὥστε νὰ μὴν ἀκολουθοῦν τὰ καθιερωμένα τῶν παλαιῶν, τὰ ὁποῖα ἴσως στὴν ἀρχὴ τοὺς τὰ δίδαξαν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ γονεῖς τῶν, ἀλλὰ νὰ ἐπινοήσουν γιὰ τοὺς ἑαυτοῦς τῶν καὶ νόμους κατὰ τὸ θέλημά τοὺς καὶ ὅπως τοῦ ἐρχόταν τοῦ καθενός, καὶ νὰ τοὺς τηροῦν, καὶ νὰ συγκεντρώνουν διάφορα πλῆθη σὲ διαφόρους χώρους, 6. ἐπειδὴ στοὺς τέλος ἐκδώσαμε ἕνα τέτοιο διάταγμα, νὰ ἐπιστρέψουν δηλαδὴ στὶς παραδόσεις τῶν ἀρχαίων, πάρα πολλοὶ μὲν εἰσαγόμενοι σὲ δίκην πάρα πολλοὶ δὲ ἀναστατοῦμενοι προτιμοῦσαν νὰ πεθάνουν μὲ διαφόρους τρόπους, 7. καὶ ἐπειδὴ βλέπαμε ὅτι οἱ περισσότεροι παρέμεναν στὴν ἴδια παραφροσίνῃ καὶ κατάντησαν καὶ στοὺς ἐπουρανίους θεοὺς νὰ

ρῶντες εἰς τὴν ἡμετέραν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν διηνεκὴ συνήθειαν δι' ἧς εἰώθαμεν ἅπασιν ἀνθρώποις συγγνώμην ἀπονέμειν, προθυμότητα καὶ ἐν τούτῳ τὴν συγχώρησιν τὴν ἡμετέραν ἐπεκτεῖναι δεῖν ἐνομίσαμεν, ἵνα αὐτοῖς ὡς Χριστιανοὶ καὶ τοῖς οἴκοις ἐν οἷς συνήγοντο, συνθῶσιν οὕτως, ὥστε μηδὲν ὑπεναντίον τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦς πράττειν. δι' ἑτέρας δὲ ἐπιστολῆς τοῖς δικασταῖς δηλώσωμεν τί αὐτοῖς παραφυλάξασθαι δεήσει. 8. ὅθεν κατὰ ταύτην τὴν συγχώρησιν τὴν ἡμετέραν ὀφείλουσι τὸν ἑαυτῶν Θεὸν ἱκετεύειν περὶ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας καὶ τῶν δημοσίων καὶ τῆς ἑαυτῶν, ἵνα κατὰ πάντα τρόπον καὶ τὰ δημόσια παρασχεθῇ ὑγιῆ καὶ ἀμέριμοι ζῆν ἐν τῇ ἑαυτῶν ἐστία δινηθῶσιν.

β'. Διάταγμα τοῦ Μεδιολάνου

3 Cum felicitate tam ego Constan-tinus Augustus quam etiam ego Licinius Augustus apud Mediolanum convenissemus atque universa, quae ad commoda et securitatem publicam pertinerent, in tractatu haberemus, haec inter cetera, quae videbamus pluribus hominibus profutura, vel in primis ordinanda esse credidimus, quibus divinitatis reverentia contineretur, ut daremus et Christianis et

μὴν προσφέρουν τὴν ὀφειλομένη λατρεία καὶ στοὺς Θεοὺς τῶν Χριστιανῶν νὰ μὴ δύνουν σημασία, κάνοντας χρῆσι τῆς φιλανθρωπίας μας καὶ τῆς παντοτινῆς μας συνηθείας νὰ δύνουμε συγχώρησι σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, κρίναμε σκόπιμο καὶ στὴν περὶ αὐτῆς νὰ ἐπεκτείνουμε μ' ὅλη μας τὴν καρδιά τὴ συγχώρησί μας, γιὰ νὰ ξαναγίνουν τοὺλάχιστο Χριστιανοὶ καὶ νὰ ῥιθμίσουν τοὺς οἴκοις ὅπου συγκεντρώνονταν ἔτσι, ὥστε νὰ μὴν κάνουν τίποτε ἐχθρικό πρὸς τὴν πατροπαράδοτη παιδεία (= θρησκεία), μὲ ἄλλη ἐπιστολὴ θε. ἐξηγήσουμε στοὺς δικαστὰς ποιά τακτικὴ θὰ πρέπει νὰ τηροῦν. 8. ἔτσι σύμφωνα μὲ τὴ δική μας αὐτὴ συγχώρησι καὶ παραχώρησι ὀφείλουν νὰ προσεύχωνται στοὺς Θεοὺς καὶ φιλάγη ἑμᾶς καὶ τὴν πολιτεία καὶ αὐτοῦς, ὥστε μὲ κάθε τρόπο καὶ ἡ πολιτεία ν' ἀποκατασταθῇ στὴν ὑγεία τῆς καὶ αὐτοὶ νὰ μπορέσουν νὰ ζοῦν ἀμέριμοι στοὺς σπιτί τοὺς.

3. Ὅταν ἀπὸ καλῆ τύχῃ τόσο ἐγὼ ὁ Αὐγουστος Κωνσταντίνος ὅσο καὶ ἐγὼ ὁ Αὐγουστος Λικίνιος συναντηθήκαμε στοὺς Μεδιόλανοις καὶ συζητήσαμε ὅλα ὅσα ἀφοροῦσαν στὴν ὠφέλεια καὶ τὴν ἡρεμία τοῦ κράτους, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, ποὺ βλέπαμε ὅτι θὰ ὠφελήσουν τὸ λαὸ πάρα πολύ, κρίναμε ὅτι πρέπει νὰ δώσουμε τὴν ἀκρὰ προτεραιότητα σ' ἐκεῖνα ποὺ ἀφοροῦσαν στοὺς σέβας

6. Ἡ τότε πρωτεύουσα τοῦ Κωνσταντινίου.

omnibus liberam potestatem sequendi religionem quam quisque voluisset, quo quidem divinitas in sede coelesti nobis atque omnibus, qui sub potestate nostra sunt constituti, placata ac propitia possit existere.

4. *Itaque hoc consilio salubri ac rectissima ratione ineundum esse credidimus, ut nulli omnino facultatem abnegandam putaremus, qui vel observationi Christianorum vel ei religioni mentem suam dederat, quam ipse sibi aptissimam esse sentiret; ut possit nobis summa divinitas, cuius religioni liberis mentibus obsequimur, in omnibus solitum favorem suum benevolentiamque praestare.* 5. *quare scire dicationem tuam convenit placuisse nobis, ut, amotis omnibus omnino conditionibus, quae prius scriptis ad officium tuum datis super Christianorum nomine videbantur,*

7. *Quo divinitas placata ac propitia possit existere (= να καταστή δυνατόν ἡ θεότης να εἶναι ἀσπαστή καὶ εὐίλατη):* τὸ νόημα εἶναι: Ἐλευθερά να διαλέγη κανεὶς τὸ θεό του καὶ ἀπαρνηθῆτα να προσεύχεται σ' αὐτόν. ὁ Εὐσέβιος ποὺ ἡ δὲν κατάλαβε τὸ λατινικὸ ἢ εἶχε ἄλλη γραφὴ μπροστά του, μεταφράζει: Ὅπως ὁ τί ποτὲ ἐστὶ θεϊότητος εἰμμενές εἶναι δυναθῆ.

8. *Observatio Christianorum (= τήρησι τῶν Χριστιανῶν),* κατὰ τὸν Εὐσέβιο ἡ τῶν Χριστιανῶν παραφιλαξίς· δηλαδή ἡ Χριστιανικὴ πίστι. ὁ Εὐσέβιος ὁμοῦ γράφει παραφιλαξίς ἢ θρησκεία, ἐπειδὴ δὲν κατάλαβε ὅτι στὸ λατινικὸ τὸ *vel ei religioni* (= ἢ στὴ θρησκεία ἐκείνη) ἔννοεῖται ὡς ἄλλο σκέλος ποὺ δὲν ἀφορᾷ στοὺς Χριστιανούς, στὰ κείμενα αὐτὰ ἡ Χριστιανικὴ πίστι λέγεται σινηθέστερα *observatio* (= τήρησι), δηλαδή υἰοθεσία κάποιου τρόπου ζωῆς, σὲ ἀντίθεσι μὲ τὴν εἰδωλοκρατία ποὺ δὲν ὑπαγόρευε κανέναν τρόπο ζωῆς, ἐπειδὴ ἦταν μόνο λατρεία. λέγεται ὁμοῦ ἡ Χριστιανικὴ πίστι μερικὲς φορὲς καὶ *religio*, τὸ ὅποιο ἀποδίδεται μὲν συμβατικά μὲ τὸ ἑλληνικὸ θρησκεία (= λατρεία), ἀλλ' ἀκριβέστερα σημαίνει ἀπομόνωση, ὄμιλος, λέσχη, club.

9. *Dedicatio tua* (= ἡ ἀφοσίωσί σου): τὸ διάταγμα ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἑκασταχοῦ ἀνθρώπου, ποὺ θὰ τὸ κοινοποιήσῃ καὶ θὰ ἐπιβλέψῃ τὴν ἐφαρμογὴ του.

πρὸς τὸ θεῖο, γιὰ να δώσουμε ἔτσι καὶ στοὺς Χριστιανούς καὶ σ' ὄλους τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἐξουσία ν' ἀκολουθοῦν ὅποια θρησκεία θὰ ἤθελε ὁ καθένας, ὥστε να καταστή δυνατόν ἡ θεότης, ποὺ κατοικεῖ στὰ οὐράνια, να εἶναι ἀσπαστή καὶ εὐίλατη⁷ τόσο σ' ἐμᾶς ὅσο καὶ σ' ὄλους ἀνεξαιρέτως ὅσοι διατελοῦν κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία μας.

4. Γι' αὐτὸ στὸ συμβούλιο αὐτὸ μὲ ὑγιᾶς καὶ ὀρθολογικὸ σκεπτικὸ κρίναμε ὅτι πρέπει να βροῦμε τὸν τρόπο, ὥστε σὲ κανέναν ἀπολύτως ἄνθρωπο, ποὺ θὰ ἔδινε τὴ διάνοιά του τὸν τρόπο ζωῆς τῶν Χριστιανῶν⁸ ἢ στὴ θρησκεία ἐκείνη ποὺ θὰ ἔνωθε ὡς τὴν καταλληλότερη γιὰ τὸν ἑαυτό του, να μὴν ἀρνούμαστε τὸ δικαίωμα αὐτό: γιὰ να μπορῆ ἔτσι ἡ ἱψίστη θεότης, ὅταν θὰ τὴ λατρεύουμε μὲ τίς διάνοιες ἐλεύθερες, να μᾶς προσφέρῃ σὲ ὅλα τὴ σινηθισμένη εὐνοια καὶ ἀγαθότητά της. 5. γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἐπιθυμοῦμε να πληροφορηθῆ ἢ ἀφοσίωσί σου⁹, ὅτι πρέπει ὅλες ἀνεξαιρέτως οἱ ἐπιλογές, ποὺ φαίνονταν

nunc vere ac simpliciter unusquisque eorum, qui eandem observandae religioni Christianorum gerunt voluntatem, citra ullam inquietudinem ac molestiam sui idipsum observare contendant. 6. *quae sollicitudini tuae plenissime significanda esse credidimus, quo scires nos liberam atque absolutam colendae religionis suae facultatem hisdem Christianis dedisse.* 7. *quod cum hisdem a nobis indultum esse pervideas, intelligit dicatione tua etiam aliis religionis suae vel observantiae potestatem similiter apertam et liberam pro quiete temporis nostri esse concessam; ut in colendo quod quisque delegit habeat liberam facultatem, quia <nolumus detrahi> honori neque cuidam religioni aliquid a nobis.*

8. *Atque hoc insuper in persona Christianorum statuendum esse censuimus, quod si eadem loca, ad quae antea convenire consueverant, de quibus etiam datis ad officium tuum litteris cetera antehac forma fuerat comprehensa, priore tempore aliqui vel a fisco nostro vel ab alio quocumque videntur esse mercati, eadem Christianis sine pecunia et sine ulla pretii petitione, postposita*

μέσα στὰ κατὰ τὸ παρελθόν σταλμένα πρὸς τὴν ὑπουργία σου γράμματά μας, τὰ σχετικὰ μὲ τὸ ὄνομα τῶν Χριστιανῶν. ν' ἀφαιρεθοῦν, καὶ στὸ ἐξῆς ὅσοι ἔχουν τὴν ἐπιθυμία να πρσαβεῦουν τὴ θρησκεία¹⁰ τῶν Χριστιανῶν, να μποροῦν ἀπλῶς καὶ εἰλικρινῶς να καιχῶνται ὅτι κάνουν αὐτὸ ἀκριβῶς χωρὶς καμμιὰ ἐνόχλησι καὶ καμμιὰ ταραχή. 6. κρίναμε δὲ ὅτι αὐτὰ πρέπει να τὰ γράψουμε σαφέστατα πρὸς τὴν ἐπιμέλειά σου, γιὰ να ξέρῃς ὅτι ἐμεῖς δώσαμε στοὺς Χριστιανούς ἐλευθερία καὶ ἀπόλυτη τὴν ἐξουσία ν' ἀσκοῦν τὴ θρησκεία τους. 7. ἐπειδὴ βλέπεις πολὺ καλά ὅτι αὐτὸ τὸ χαρίσαμε σ' αὐτούς, ἢ ἀφοσίωσί σου κατανεῖ ὅτι ἡ ἐξουσία ν' ἀσκοῦν τὴ θρησκεία τους ἢ τὸν τρόπο ζωῆς ποὺ ἔχουν δόθηκε ἐξ ἴσου καὶ στοὺς ἄλλους, καὶ ὅτι ἡ ἐλευθερία αὐτὴ παραχωρήθηκε, γιὰ να ἡρεμῆσῃ ἡ ἐποχὴ μας: γιὰ να ἔχη ὁ καθένας τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἐξουσία να λατρεῖ ὅτι ἐπιλέγει. διότι δὲν θέλομε να μειώσουμε οὔτε σὲ κατὶ καμμιᾶς θρησκείας τὴν ἀξιοπρέπεια.

8. Ἐπὶ πλέον ἀποφασίσαμε ὅτι γιὰ τοὺς Χριστιανούς εἰδικὰ πρέπει να ἐφαρμοστῆ καὶ τοῦτο: ἂν οἱ χώροι, ὅπου πρῶτα σινηθίζαν να σιναθροίζωνται¹¹, γιὰ τοὺς ὁποίους καὶ στὰ γράμματα, ποὺ ἔχουν σταλῆ πρὸς τὴν ὑπουργία σου, ὑπῆρξε κατὰ τὸ παρελθόν μιὰ ἄλλη¹² διατύπωση, ἂν ἀποδειχθῆ ὅτι σὲ κάποιον παλιότερο χρόνο ἀγοράστηκαν

10. *Religio Christianorum* (= ἡ λέσχη, ἡ θρησκεία, τῶν Χριστιανῶν).

11. *Loca ad quae convenire consueverant* (= οἱ χώροι ὅπου σινηθίζαν να σιναθροίζωνται): οἱ χώροι ἐκκλησιασμοῦ τῶν Χριστιανῶν. οἱ ἔπειτα ναοί.

12. *Cetera forma* (= ἄλλη διατύπωση): ἡ γραφὴ *cetera* (= βέβαιη, πάγια) εἶναι σφαλῆ.

omni frustratione atque ambiguitate, restituantur. 9. qui etiam dono fuerunt consecuti, si petiverint de nostra benevolentia aliquid, vicarium postulent, quo et ipsis per nostram clementiam consulatur. quae omnia corpori Christianorum protinus per intercessionem tuam, ac sine mora tradi oportebit. 10. et quoniam iidem Christiani non ea loca tantum, ad quae convenire consueverunt, sed alia etiam habuisse noscuntur, ad ius corporis eorum, id est ecclesiarum, non hominum singulorum, pertinentia, ea omnia lege qua superius comprehendimus, citra ullam prorsus ambiguitatem vel controversiam hisdem Christianis, id est corpori et conventiculis eorum reddi iubebis, supradicta scilicet ratione servata, ut ii qui eadem sine pretio, sicut diximus, restituerint, indemnitate de nostra benevolentia sperent. 11. in quibus omnibus supradicto corpori Christianorum intercessionem tuam efficacissimam exhibere debebis, ut praeceptum nostrum quantocius compleatur, quo etiam in hoc per clementiam nostram quieti publicae consulatur.

ἢ ἀπὸ τὸ δικό μας αὐτοκρατορικό ταμεῖο¹³ ἢ ἀπ' ὁποιοδήποτε ἄλλο, νὰ ἐπιστραφοῦν στοὺς Χριστιανοὺς χωρὶς χρήματα καὶ χωρὶς καμμιὰ ἀπαίτησι τοῦ ἀντιτίμου των, ἀφοῦ ἀπορριφθῆ ὁποιοδήποτε ἀμφισβήτησι ἢ προσπάθεια ματαιώσεως. καὶ ὅσοι πῆραν τέτοιους χώρους σὰ δῶρο¹⁴, νὰ τοὺς ἐπιστρέψουν ἐπίσης στοὺς ἴδιους Χριστιανοὺς τὸ ταχύτερο· 9. καὶ ἢ αὐτοὶ ποὺ τοὺς ἀγόρασαν ἢ ἐκεῖνοι ποὺ τοὺς πῆραν σὰ δῶρο, ἂν ἔχουν καμμιὰ ἀπαίτησι ἀπὸ τῆ δικῆ μας εὐμένεια, νὰ τῆ διατυπώσουν στὸν ἑπαρχο, γιὰ νὰ παρηγορηθοῦν καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τῆ δικῆ μας ἐπιείκεια. ὅλοι αὐτοὶ οἱ χώροι πρέπει νὰ παραδοθοῦν πάραυτα στὸ σῶμα τῶν Χριστιανῶν μετὰ τῆ μεσολάβησί σου καὶ χωρὶς καμμιὰ χρονοτριβή. 10. καὶ ἐπειδὴ ἔγινε γνωστὸ ὅτι οἱ ἴδιοι Χριστιανοὶ εἶχαν ὄχι μόνον τοὺς χώρους ἐκεῖνους, ὅπου συνήθιζαν νὰ συναθροίζωνται¹⁵, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ποὺ ἀνήκαν στὴν ἰδιοκτησία τοῦ σώματος των¹⁶, δηλαδὴ τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ ὄχι τῶν μιμονομένων ἀνθρώπων, ὅλοι αὐτοὶ οἱ χώροι, σύμφωνα μετὰ τὸν προερισμένο νόμο, χωρὶς καμμιὰ ἀπολύτως ἀμφισβήτησι καὶ ἀντίρρηση, θὰ διατάξῃς νὰ ἐπιστραφοῦν στοὺς ἴδιους Χριστιανοὺς, δηλαδὴ στὸ σῶμα τους καὶ στίς συνόδους¹⁷ των· καὶ νὰ τηρηθῆ φυσικὰ ἢ προερισμένη τακτικῆ· αὐτοὶ δη-

13. Fiscus (= αὐτοκρατορικό ταμεῖο).

14. Ἐνοοῦνται οἱ καταδότες ποὺ μοιράζονταν μετὰ τὸ φόσκο τὶς περιουσίες τῶν Χριστιανῶν.

15. Loca ad quae convenire consueverant· βλ. ὑπόσημ. 11.

16. Ius corporis eorum, id est ecclesiarum (= ἰδιοκτησία τοῦ σώματος των, δηλαδὴ τῶν ἐκκλησιῶν).

17. Corpori et conventiculis eorum (= στὸ σῶμα τους καὶ στίς συνόδους των)· κατὰ τὸν Εὐσέβιο τῶν σώματι καὶ τῆ συνόδῳ αὐτῶν.

12. hactenus fiet, ut, sicut superius comprehensum est, divinus iuxta nos favor, quem in tantis sumus rebus experti, per omne tempus prospere successibus nostris cum beatitudine nostra publica perseveret.

13. Ut autem huius sanctionis benevolentiae nostrae forma ad omnium possit pervenire notitiam, perlata programmata tuo haec scripta et ubique proponere, et ad omnium scientiam te perferre conveniet, ut huius benevolentiae nostrae sanctio latere non possit.

λαδὴ ποὺ θὰ ἐπιστρέψουν τοὺς χώρους αὐτοὺς, ὅπως εἶπαμε, χωρὶς ἀντίτιμο, νὰ μποροῦν νὰ ἐλπίζουν ἀποζημιῶσι ἐκ μέρους τῆς ἀγαθότητός μας. 11. σὲ ὄλ' αὐτὰ ὀφείλεις νὰ προσφέρῃς στὸ προερισμένο σῶμα τῶν Χριστιανῶν δραστηκώτατη τῆ μεσολάβησί σου, γιὰ νὰ ἐφαρμοστῆ ἢ διαταγῆ μας τὸ ταχύτερο¹⁸, ὥστε καὶ στὸ θέμα αὐτὸ χάρι στὴν ἐπιείκειά μας νὰ ληφθῆ πρόνοια γιὰ τὴ δημόσια ἡρεμία. 12. τόσο ὥστε νὰ σημβῆ, ὅπως λέχθη καὶ παραπάνω, ἢ θεῖα εὐνοια ποὺ μᾶς περιβάλλει καὶ ποὺ τῆ γευθήκαμε σὲ τόσο σοβαρὲς καταστάσεις, νὰ συνεχίσῃ νὰ περιβάλλῃ γιὰ πάντα καὶ τὰ μελλοντικά μας ἔργα μαζί καὶ μετὰ τῆ δικῆ μας δημοσίας ἐκπεφρασμένη καλοσύνη.

13. Γιὰ νὰ καταστῆ δὲ δυνατόν ἢ διατύπωσι τῆς ἱερῆς αὐτῆς νομοθεσίας τῆς καλοσύνης μας νὰ γίνῃ γνωστῆ σὲ ὅλους, εἶναι εὐνόητο ὅτι πρέπει, πρὶν ἀπὸ τὸ δικό σου διάταγμα, νὰ δημοσιεύῃς παντοῦ καὶ νὰ φέρῃς εἰς γνῶσι ὄλων αὐτὸ τὸ γράμμα μας¹⁹, ὥστε νὰ μὴν καταστῆ δυνατόν νὰ μείνῃ κρυμμένη καὶ ἀγνωστῆ ἢ ἱερῆ νομοθεσία τῆς καλοσύνης μας αὐτῆς.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ : ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΜΕΔΙΟΛΑΝῶΝ (ΕΛΛΗΝΙΣΤΙ)

Ἦδη μὲν πάλαι σκοποῦντες τὴν ἐλευθερίαν τῆς θρησκείας οἱκ ἀρνητέαν εἶναι, ἀλλ' ἐνὸς ἐκάστου τῆς διανοΐας καὶ τῆ βουλήσει ἐξουσίαν

Ἐπειδὴ ἀπὸ παλιὰ κιόλας σκεφτόμασταν ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀρνούμασθε τὴν ἐλευθερία τῆς θρησκείας, ἀλλὰ πρέπει νὰ δοθῆ ἐξουσία στῆ

18. Λήψι αὐστηρῶν μέτρων ἐναντίον κάθε παρεκκλιστικῆς κωλοσυεργίας.

19. Λαμβάνονται δρακόντεια μέτρα, γιὰ νὰ μὴν ξαναγίνῃ ἡ ἀντίρρηση ἐκείνη τῆς ὁποίας θῆμα ὑπῆρξε ὁ Μαξιμίνος· ὁ κέρβερος Κωνσταντίνος δὲν εἶναι Μαξιμίνος· μῆνυμα πρὸς τὸν συνυπογράφοιτα Λικίνιο.

δοτέον τοῦ τὰ θεῖα πράγματα τημελεῖν κατὰ τὴν αὐτοῦ προαίρεσιν ἕκαστον, κεκελεύεμεν τοῖς τε Χριστιανοῖς τῆς αἰρέσεως καὶ τῆς θρησκείας τῆς ἑαυτῶν τὴν πίστιν φυλάττειν. 2. ἀλλ' ἐπειδὴ πολλαὶ καὶ διάφοροι αἰρέσεις ἐν ἐκείνῃ τῇ ἀντιγραφῇ, ἐν ἧ τοῖς αὐτοῖς συνχωρήθη ἡ τοιαύτη ἐξουσία, ἐδόκουν προστεθεῖσθαι σαφῶς, τιχὸν ἴσως τινὲς αὐτῶν μετ' ὀλίγον ἀπὸ τῆς τοιαύτης παραφυλάξεως ἀπεκρούοντο.

3. Ὅποτε εὐτυχῶς ἐγὼ Κωνσταντῖνος ὁ Αὔγουστος καὶ γὰρ Λικίνιος ὁ Αὔγουστος ἐν τῷ Μεδιολάνῳ <σιν>εληλίθμεν καὶ πάντα, ὅσα πρὸς τὸ λυσιτελές καὶ τὸ χρησιμιον τῷ κοινῷ διέφερον, ἐν ζητήσῃ ἐσομεν, ταῦτα μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἄτινα ἐδόκει ἐν πολλοῖς ἄπασιν ἐπωφελῆ εἶναι, μᾶλλον δὲ ἐν πρώτοις διατάξαι ἐδογματίσαμεν, οἷς ἢ πρὸς τὸ θεῖον αἰδῶς τε καὶ τὸ σέβας ἐνείχτο, τευτέστιν ὅπως δώμεν καὶ τοῖς Χριστιανοῖς καὶ πᾶσιν ἐλευθέραν αἴρεσιν τοῦ ἀκολουθεῖν τῇ θρησκείᾳ ἧ δ' ἂν βουληθῶσιν, ὅπως, ὃ τί ποτὲ ἐστὶ θεϊότητος καὶ οὐρανοῦ πράγματος, ἡμῖν καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν ἡμετέραν ἐξουσίαν διάγουσιν εὐμένες εἶναι δυνήθη.

4. Τοῖνυν ταύτην τὴν βούλησιν ὑγιεινῶ καὶ ὀρθοτάτῳ λογισμῷ ἐδογματίσαμεν, ὅπως μηδενὶ παντελῶς ἐξουσία ἀρνητέα ἢ τοῦ ἀκολουθεῖν καὶ αἰρεῖσθαι τὴν τῶν Χριστιανῶν

σκέψῃ καὶ στῆ βούλησιν τοῦ καθενός νὰ ἐπιμελῆται τὰ θεῖα πράγματα ὁ ἴδιος θέλει, εἴχαμε διατάξει καὶ γὰρ τοῖς Χριστιανοῖς νὰ μποροῦν νὰ τηροῦν τὴν πίστι τῆς ἐπιλογῆς των καὶ τῆς θρησκείας των. 2. ἐπειδὴ ὁμοιος σὸ κείμενο ἐκεῖνο, μετὰ τὸ ὁποῖο τοῖς δόθηκε ἡ ἐλευθερία αὐτή, ἀποδείχθηκε σαφῶς ὅτι εἶχαν προστεθῆ πολλὰ καὶ διαφορετικὰ ὑπόψεις, γὰρ αὐτὸ ἴσως μετὰ ἀπὸ λίγο μερικοὶ παρεμποδίζονταν ἀπὸ τὸν τρόπο ζωῆς ἐκεῖνο²⁰.

3. Ὅταν ἀπὸ καλῆ τύχῃ ἐγὼ ὁ Αὔγουστος Κωνσταντῖνος καὶ ἐγὼ ὁ Αὔγουστος Λικίνιος συναντηθήκαμε σὲ Μεδιόλανο καὶ συζητήσαμε ὅλα ὅσα ἀφωροῦσαν στὴν ὠφέλεια καὶ τὴ χρησιμότητα τοῦ κοινῷ, ἀνάμεσα σ' ἄλλα ποὺ ἡμᾶς φαίνονταν ὅτι θὰ εἶναι πολὺ ὠφέλιμα σ' ὅλους, κρίναμε ὅτι πρέπει νὰ δώσουμε προτεραιότητα σ' ἐκεῖνα σ' ὅλα ὅσα περιλαμβάνονταν ἢ εὐλάβεια καὶ τὸ σέβας πρὸς τὸ θεῖο, δηλαδή νὰ δώσουμε καὶ στοὺς Χριστιανοὺς καὶ σ' ὅλους ἐλευθέρη ἐπιλογή τοῦ ν' ἀκολουθοῦν ὅποια θρησκεία θελήσουν, ὥστε, ὅ,τι θεῖο καὶ οὐράνιο πρᾶγμα ὑπάρχει τέλος πάντων, νὰ καταστῆ δυνατὸν νὰ εἶναι εὐμένες σ' ἡμᾶς καὶ σ' ὅλους ὅσοι διατελοῦν κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία μας.

4. Μὲ ὑγιᾶς λοιπὸν καὶ ὀρθότατο σκεπτικὸ θεοπίασε τὴ βούλησιν αὐτῇ σ' κανέναν ἀπολύτως νὰ μὴ ἀρνοῦμαστε τὴν ἐξουσία νὰ ἐπιλέγῃ καὶ ν' ἀκολουθῆ τὸν τρόπο ζωῆς ἢ

παραφυλάξῃ ἢ θρησκείαν, ἐκάστῳ τε ἐξουσία δοθεῖ τῷ διδόναι ἑαυτοῦ τὴν διάνοιαν ἐν ἐκείνῃ τῇ θρησκείᾳ, ἢν αὐτὸς ἑαυτῷ ἀριόξειν νομίζει, ὅπως ἡμῖν δυνήθη τὸ θεῖον ἐν πᾶσι τὴν ἔθιμον σπουδῆν καὶ καλοκαγαθίαν παρέχειν. 5. ἄτινα οὕτως ἀρέσκων ἡμῖν ἀντιγράψαι ἀκόλουθον ἦν, ἢν ἀφαιρεθεῖσῶν παντελῶς τῶν αἰρέσεων, αἵτινες τοῖς προτέροις ἡμῶν γράμμασι τοῖς πρώτοις τὴν σὴν καθοσίωσιν ἀποσταλεῖσι περὶ τῶν Χριστιανῶν ἐνείχοντο, ἢ καὶ ἄτινα πάνυ σκαιὰ καὶ τῆς ἡμετέρας πραότητος ἀλλότρια εἶναι ἐδόκει, ταῦτα ἀφαιρέθη, καὶ νῦν ἐλευθέρως καὶ ἀπλῶς ἕκαστος αὐτῶν τῶν τὴν αὐτὴν προαίρεσιν ἐσχηκότων τοῦ φυλάττειν τὴν τῶν Χριστιανῶν θρησκείαν ἄνευ τινὸς ὀχλήσεως τοῦτο αὐτὸ παραφυλάττοι. 6. ἄτινα τῇ σῇ ἐπιμελείᾳ πληρέστατα δηλώσω ἐδογματίσαμεν, ὅπως εἰδείης ἡμᾶς ἐλευθέραν καὶ ἀπολελιμένην ἐξουσίαν τοῦ τημελεῖν τὴν ἑαυτῶν θρησκείαν τοῖς αὐτοῖς Χριστιανοῖς δεδωκέναι. 7. ὅπερ ἐπειδὴ ἀπολελυμένως αὐτοῖς ὑφ' ἡμῶν δεδωρηθῆσθαι θεωρεῖ ἢ σὴ καθοσίωσις ... καὶ ἑτέροις δεδῶσθαι ἐξουσίαν τοῖς βουλευμένοις τοῦ μετρέχεσθαι τὴν παρατήρησιν καὶ θρησκείαν ἑαυτῶν, ὅπερ ἀκολουθῶς τῇ ἡσυχίᾳ τῶν ἡμετέρων καιρῶν γίνεσθαι φανερόν ἐστιν, ὅπως ἐξουσίαν ἕκαστος ἔχη τοῦ αἰρεῖσθαι καὶ τημελεῖν ὅποιαν δ' ἂν βούληται... τοῦτο δὲ ὑφ' ἡμῶν γέγονεν, ὅπως μηδεμιᾶ τμημῇ θρησκείᾳ τινὶ μειωθῆσθαι τι ὑφ' ἡμῶν δοκοῖ.

θρησκεία τῶν Χριστιανῶν, καὶ νὰ δοθῆ στὸν καθένα ἢ ἐξουσία νὰ δίνη τὴ διάνοιά του στὴ θρησκεία ἐκείνη τὴν ὅποια ὁ ἴδιος νομίζει ὅτι τοῦ ταυριάζει· γὰρ νὰ μπορῆ τὸ θεῖο νὰ μᾶς προσφέρῃ σ' ὅλα τὴ συνθημισμένη φροντίδα καὶ καλοκαγαθία του. 5. καὶ ἦταν φυσικὸ ν' ἀποφασίσουμε νὰ τὰ γράψουμε αὐτὰ, ὥστε, ἀφοῦ ἀφαιρεθοῦν ἐντελῶς οἱ ἐπιλογές, ποὺ περιέχονταν μέσα στὰ κατὰ τὸ παρελθὸν σταλμένα πρὸς τὴν ἀφοσίωσί σου γράμματά μας τὰ σχετικά μετὰ τοῖς Χριστιανοῖς, ἢ καὶ ὅσα φαίνονταν ὅτι εἶναι πολὺ σκαιὰ καὶ ξένα πρὸς τὴν προκλήσῃ μας, αὐτὰ ν' ἀφαιρεθοῦν, σὲ ἐξῆς ὁ καθένας ἀπ' αὐτοῖς ποὺ κάνουν τὴν ἴδια ἐπιλογή, νὰ ἔχουν δηλαδή τὴ θρησκεία τῶν Χριστιανῶν, νὰ κἀν αὐτὸ ἀκριβῶς ἐλευθέρως καὶ ἀπλῶς, χωρὶς καμμιὰ ἐνόχλησι. 6. κρίναμε δὲ ὅτι αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ δηλώσουμε πληρέστατα στὴν ἐπιμελείᾳ σου, γὰρ νὰ ξέρης ὅτι ἡμεῖς δώσαμε στοὺς Χριστιανοὺς ἐλευθέρη καὶ ἀπόλυτη τὴν ἐξουσία ν' ἀσκοῦν τὴ θρησκεία τους. 7. ἐπειδὴ ἢ ἀφοσίωσί σου βλέπει ὅτι αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ χαρίσαμε σ' αὐτοῖς ἐξ ὀλοκλήρου, <κατανοεῖ> ὅτι ἢ ἐξουσία ν' ἀσκοῦν τὸν τρόπο ζωῆς καὶ τὴ θρησκεία [τους] ποὺ θέλουν δόθηκε καὶ σ' ἄλλους, πρᾶγμα ποὺ εἶναι φανερό ὅτι γίνεται, γὰρ νὰ ἤρεμήσουν οἱ καιροὶ μας· γὰρ νὰ ἔχη ὁ καθένας τὴν ἐξουσία νὰ ἐπιλέγῃ καὶ ν' ἀκολουθῆ ὅποια <θρησκεία> θέλει. καὶ αὐτὸ τὸ κάναμε, γὰρ νὰ μὴ νομισθῆ ἀπὸ καμμιὰ τμημῇ καὶ θρησκείᾳ ὅτι ἡμεῖς τὴ μειώσαμε σ' ἐκάτι.

20. Ἐδῶ τελειώνει ὁ πρόλογος, ποὺ δὲν διασώθηκε σὲ λατινικὸ.

8. Καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τοῖς λοιποῖς εἰς τὸ πρόσωπον τῶν Χριστιανῶν δογματίζομεν, ἵνα τοὺς τόπους αὐτῶν, εἰς οὓς τὸ πρότερον συνέρχεσθαι ἔθος ἦν αὐτοῖς, περὶ ὧν καὶ τοῖς [πρότερον] δοθεῖσι πρὸς τὴν <σὴν> καθοσίωσιν γράμμασι τύπος ἕτερος ἦν ὠρισμένος τῷ προτέρῳ χρόνῳ, εἴ τινες ἢ παρὰ τοῦ ταμείου τοῦ ἡμετέρου ἢ παρὰ τινος ἑτέρου φαίνονται ἠγορακότες, τοὺς τοῖς αὐτοῖς Χριστιανοῖς ἀνευ ἀργυρίου καὶ ἀνευ τινὸς ἀπαιτήσεως τῆς τιμῆς, ὑπερθεθείης πάσης ἀμελείας καὶ ἀμφιβολίας, ἀποκαταστήσωσι, καὶ εἴ τινες κατὰ δῶρον τιγχνάνουσιν εὐληφότες, τοῖς αὐτοῖς τόποις ὅπως ἢ τοῖς αὐτοῖς Χριστιανοῖς τὴν ταχίστην ἀποκαταστήσωσιν οὕτως, 9. ὡς οἱ ἠγορακότες τοῖς αὐτοῖς τόποις ἢ οἱ κατὰ δωρεάν εὐληφότες αἰτῶσι τι παρὰ τῆς ἡμετέρας καλοκαγαθίας προσέλθωσι τῷ ἐπὶ τόπων ἐπάρχῳ δικάζοντι, ὅπως καὶ αὐτῶν διὰ τῆς ἡμετέρας χρησιμότητος πρόνοια γένηται· ἅτινα πάντα τῷ σώματι τῷ τῶν Χριστιανῶν παρ' αὐτὰ διὰ τῆς σῆς σπουδῆς ἀνευ τινὸς παρολκῆς παραδίδοσθαι δεήσει. 10. καὶ ἐπειδὴ οἱ αὐτοὶ Χριστιανοὶ οὐ μόνον ἐκείνους, εἰς οὓς συνέρχεσθαι ἔθος εἶχον, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους τόπους ἐσηκνέαι γινώσκονται διαφέροντας οὐ πρὸς ἕκαστον αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς τὸ δίκαιον τοῦ αὐτῶν σώματος, τουτέστι τῶν Χριστιανῶν, ταῦτα πάντα ἐπὶ τῷ νόμῳ ὄν προειρήκαμεν, δίχα παντελῶς τινος ἀμφισβήτησεως τοῖς αὐτοῖς Χριστιανοῖς, τουτέστι τῷ σώματι καὶ

8. Θεσπίζομε δὲ εἰδικὰ γὰρ τοὺς Χριστιανοὺς ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ τοῦτο· τοῖς χώροις των, ὅπου πρῶτα συνήθιζαν νὰ συναθροίζωνται, γὰρ τοῖς ὁποίοις καὶ στὰ γράμματα ποὺ ἔχουν σταλῆ [παλιότερα] πρὸς τὴν ἀφοσίωσί σου ὑπῆρξε κατὰ τὸ παρελθὸν ἄλλη διατύπωσι, ἂν μερικοὶ φαίνονται ὅτι τοὺς ἀγόρασαν ἢ ἀπὸ τὸ δικό μας ταμεῖο ἢ ἀπὸ κάποιου ἄλλο, νὰ τοὺς ἐπιστρέψουν στοὺς ἴδιους Χριστιανοὺς χωρὶς χρήματα καὶ χωρὶς καμμιὰ ἀπαιτήσι τοῦ ἀντιτίμιου των, ἀφοῦ ἀπορριφθῆ κάθε ἀμέλεια καὶ ἀμφισβήτησι· καὶ ἂν μερικοὶ ἔτυχε νὰ πάρουν τέτοιους χώρους σὰ δῶρο, τὸ ταχύτερο νὰ τοὺς ἐπιστρέψουν στοὺς ἴδιους Χριστιανοὺς. 9. ἔτσι ὥστε, ἂν αὐτοὶ ποὺ τοὺς ἀγόρασαν ἢ ἐκείνοι ποὺ τοὺς πῆραν σὰ δωρεὰ ζητοῦν κάτι ἀπὸ τὴν καλοκαγαθία μας, νὰ προσέλθουν στὸν τοπικὸ δικαστικὸ ἑπαρχο, γὰρ νὰ ληφθῆ καὶ γι' αὐτοὺς πρόνοια ἀπὸ τῆ δικῆ μας ἐπιείκεια. ὅλοι αὐτοὶ οἱ χώροι πρέπει νὰ παραδοθοῦν πάραυτα στὸ σῶμα τῶν Χριστιανῶν μὲ τὴ φροντίδα σου χωρὶς καμμία χρονοτριβή. 10. καὶ ἐπειδὴ ἐγένε γνωστὸ ὅτι οἱ ἴδιοι Χριστιανοὶ εἶχαν ὄχι μόνον τοὺς χώρους ἐκείνους, ὅπου συνήθιζαν νὰ συναθροίζωνται, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ποὺ ἀνήκαν ὄχι στὸν καθένα ἀπ' αὐτοὺς ἀλλὰ στὴν ἰδιοκτησία τοῦ σώματός των, δηλαδὴ τῶν Χριστιανῶν, ὅλους αὐτοὺς τοῖς χώρους σύμφωνα μὲ τὸν προειρημένο νόμο, χωρὶς καμμία ἀπολύτως ἀμφισβήτησι, θὰ διατάξῃς νὰ τοὺς

τῇ συνόδῳ αὐτῶν ἀποκαταστήσαι κελεύσεις, τοῦ προειρημένου λογισμοῦ δηλαδὴ τῆ φυλαχθέντος, ὅπως αὐτοὶ οὔτινες τοὺς αὐτοὺς ἀνευ τιμῆς, καθὼς προειρήκαμεν, ἀποκαθιστῶσι, τὸ ἀξίμιον τὸ ἑαυτῶν παρὰ τῆς ἡμετέρας καλοκαγαθίας ἐλπίζοιεν. 11. ἐν οἷς πᾶσι τῷ προειρημένῳ σώματι τῶν Χριστιανῶν τὴν σπουδὴν δυνατώτατα παρασχεῖν ὀφείλεις, ὅπως τὸ ἡμέτερον κέλευσμα τὴν ταχίστην παραπληρωθῆ, ὅπως καὶ ἐν τούτῳ διὰ τῆς ἡμετέρας χρησιμότητος πρόνοια γένηται τῆς κοινῆς καὶ δημοσίας ἡσυχίας. 12. τούτῳ γὰρ τῷ λογισμῷ, καθὼς καὶ προεῖρηται, ἢ θεία σπουδὴ περὶ ἡμᾶς, ἢ ἐν πολλοῖς ἤδη πράγμασιν ἀπεπειράθημεν, διὰ παντὸς τοῦ χρόνου βεβαίως διαμεῖναι.

13. Ἴνα δὲ ταύτης τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας καὶ τῆς καλοκαγαθίας ὁ δρος πρὸς γινῶσιν πάντων ἐνεχθῆναι δυναθῆ, προταχθέντα τοῦ σου προστάγματος ταῦτα τὰ ὑφ' ἡμῶν γραφέντα πανταχοῦ προθεῖναι καὶ εἰς γινῶσιν πάντων ἀγαγεῖν ἀκόλουθόν ἐστιν, ὅπως ταύτης τῆς ἡμετέρας καλοκαγαθίας ἢ νομοθεσία μηδένα λαθεῖν δυναθῆ.

ἐπιστρέψουν στοὺς ἴδιους Χριστιανοὺς, δηλαδὴ στὸ σῶμα καὶ στὴ συνόδου τους· καὶ νὰ τηρηθῆ φυσικὰ ἢ προειρημένη τακτικὴ· αὐτοὶ δηλαδὴ ποὺ θὰ τοὺς ἐπιστρέψουν χωρὶς ἀντίτιμο, ὅπως εἴπαμε προηγουμένως, νὰ μποροῦν νὰ ἐλπίζουν τὴν ἀποζημίωσί τους ἐκ μέρους τῆς καλοκαγαθίας μας. 11. σ' ὄλ' αὐτὰ ὀφείλεις νὰ προσφέρῃς στὸ προειρημένο σῶμα τῶν Χριστιανῶν τὴ φροντίδα σου μὲ πολλὴ δύναμι, γὰρ νὰ ἐφαρμοσθῆ ἢ διαταγὴ μας τὸ ταχύτερο, ὥστε καὶ στὸ θέμα αὐτὸ χάριστην ἐπιείκειά μας νὰ ληφθῆ πρόνοια γὰρ τὴν κοινὴ καὶ δημοσία ἡρεμία. 12. διότι, ὅπως λέχθη καὶ παραπάνω, μ' αὐτὸ τὸ σκεπτικὸ <θέλουμε> ἢ θεία φροντίδα ποὺ μᾶς περιβάλλει, τῆς ὁποίας πείρα λάβαμε ἤδη σὲ πολλὰς καταστάσεις, νὰ μᾶς μείνῃ σίγουρη γὰρ πάντα.

13. Γιὰ νὰ καταστῆ δὲ δυνατόν ἢ διατύπωσι αὐτῆς τῆς νομοθεσίας μας καὶ καλοκαγαθίας νὰ ἐρθῆ εἰς γινῶσι ὄλων, εἶναι εὐνόητο ὅτι, πρὶν ἀπὸ τὸ δικό σου διάταγμα, θὰ δημοσιεύσῃς παντοῦ καὶ θὰ φέρῃς εἰς γινῶσι ὄλων αὐτὸ τὸ γράμμα μας, ὥστε νὰ μὴν καταστῆ δυνατόν νὰ μείνῃ κρυμμένη ἀπὸ κανέναν ἢ νομοθεσία τῆς καλοκαγαθίας μας αὐτῆς.